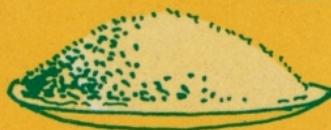

શીકાળ

(જૈન દર્શનના પરિપ્રેક્ષમાં)

ડૉ. હુકમચંદ ભારિલ

શાકાહાર

(જૈન દર્શનના પરિપ્રેક્ષમાં)

: લેખક :

ડૉ. હુકમયંદ ભારિલ્લ

: અનુવાદક :

ડૉ. મધુબહેન શ્ર. બરવાળિયા M.A. ph.D.

-: પ્રકાશક :-

પંડિત ટોડરમલ સમારક ટ્રસ્ટ

એ-૪ બાપુનગર જ્યાપુર ૩૦૨૦૧૫.

પ્રકાશકનું નિવેદન પ્રથમ સંસ્કરણ

શાકાહારના વિચારને વેગ આપવા તથા તેની અભિવૃદ્ધિ ને જાગૃત કરવા જેન સમાજે ૧૯૮૧ના વર્ષને “શાકાહાર વર્ષ” તરીકે ઉજવેલ હતું. આ વર્ષ દરમાન સમગ્ર ભારતમાં પુસ્તકોનું પ્રકાશન, રથયાત્રા વગેરે કાર્યક્રમોનું ભવ્ય આયોજન કરવામાં આપેલ અને જેન તથા જૈનેતર ભાઈ-બહેનોના સહકારથી શાકાહાર વિચારધારાને અત્યંત પ્રસિદ્ધી મળેલ હતી.

રાજ્યસ્થાન, ગુજરાત, મધ્યરાષ્ટ્ર વગેરે રાજ્યોમાંથી રથયાત્રાએ જ્યારે મુખ્યમાં પ્રવેશ કર્યો ત્યારે તેને અદ્ભુત આવકાર મળેલ. તેમાં ઘાટકોપર ખાતે યોજાયેલ વિવિધ કાર્યક્રમોથી પર્વ જેવું પવિત્ર અને ધાર્મિક વાતાવરણ ઉપસ્થિત થયું હતું તથા આયોજનની જેન તેમજ જૈનેતર જનતાએ અત્યંત મંશંસા કરી હતી.

તે પ્રસંગે ડૉ. હુકમયંદજી ભારિલ્લ લિખીત ‘શાકાહાર’ પુસ્તકાની ઇન્દી આવૃત્તિનું વેચાણ રાખેલ હતું. જેને બેછદ પ્રતિસાદ મળેલ. આ પુસ્તકાની એક લાખથી વધુ પ્રત (નકલો) પ્રસિદ્ધ થયેલ છે અને તેના ગુજરાતી અનુવાદ માટે તે સમગ્ર માંગ ચારે તરફથી આવવા લાગી હતી. લોકોની માંગને લક્ષમાં લઈ યોગ્ય સમગ્ર ગુજરાતી અનુવાદ પ્રસિદ્ધ કરવાની જરૂરોત મલાડ ખાતે શાકાહાર પ્રચાર માટે મળેલી સભામાં રથયાત્રાના આયોજકોની ધાર્જામાં મેં કરેલ હતી. શાકાહાર વર્ષની પૂજારૂપુત્રી ૧૯૮૮રામાં થાય છે તે પહેલાં શાકાહારની ગુજરાતી પ્રત પર્યુષણ પર્વની પૂર્વ સંધ્યાએ અહિસા ગેમી ભાઈ બહેનો સમક્ષ મુક્તાં મને અત્યંત આનંદ થાય છે.

આ પુસ્તક યુવાન વર્ગ માટે દિશા સુચક તથા અહિસાના સિદ્ધાંત પર ડગ માંડતા દરેકને નૈતિક ટેકા રૂપ સાબિત થશે કારણકે તંહુરસ્તી અને સ્વાસ્થ્ય માટે શાકાહારી જીવન અત્યંત આવશ્યક છે. શુદ્ધ, સાત્વિક અને સદાચારી જીવન વિના આત્મિક શાંતિ પ્રાપ્ત થતી નથી અને તેના માટે શાકાહારી જીવન પદ્ધતિ જ અપનાવવી જોઈએ.

આશા છે કે સરળભાષામાં પ્રસિદ્ધ થયેલ આ પુસ્તક સમાજને તથા શાકાહારી વિચારધારાને બળવાન બનાવવા ઉપયોગી બનશે. આ પુસ્તકને પ્રસિદ્ધ કરવાના ઉમદા સેવા કાર્યમાં મને નિભિત બનવાની તક મળી તે માટે હું આનંદની લાગણી અનુભવું છું.

આ પુસ્તકના ગુજરાતી અનુવાદ માટે ડૉ. શ્રીમતિ મધુબેન બરવાળિયાના ઉત્સાહ અને ખંત બદલ તેઓને ધન્યવાદ આપી આભાર વ્યક્ત કરું છું. શાકાહાર સમિતિના સભ્યો, દાતાઓ તથા ડૉ. ભારિલ્લજીએ જે સાથ, સહકાર અને માર્ગદર્શન આપેલ છે તે માટે તેઓનો ફદ્યપૂર્વક આભાર માનું છું.

આ નાનું પણ અતિ ઉપયોગી ‘શાકાહાર’ પુસ્તક અહિસાનો સંદેશો ઘરે ઘરે પહોંચાડવામાં મુખ્ય ભાગ ભજવશે એવી ભાવના સાથે વીરમું છું.

ઘાટકોપર

તા. ૨૩-૮-૧૯૮૮

યમનલાલ ડી. વોરા

પ્રકાશક

શાકાહાર . . .

ડૉ. હુકમચંદ ભારિલ્લ

જૈન સમાજની દરેક સામાજિક અને ધાર્મિક સંસ્થાઓએ સાથે મળીને આ વર્ષ એટલે કે ૧૯૮૧ ઈ.સ. ને શાકાહાર વર્ષ તરીકે જાહેર કર્યું છે. સમાજના આ શુભ કાર્યમાં અભિલ ભારતીય જૈન યુવા ફેઝેશને પણ સક્રિય સહયોગ આપવાનો નિશ્ચય કર્યો છે.

જૈન સમાજ મૂળથી જ શાકાહારી સમાજ છે. પરંતુ કાળના પ્રભાવે શાકાહારી જૈન સમાજમાં પણ શિથિલતા દૃષ્ટિગોચર થવા લાગી છે. જો આપણો જૈન સમાજ સમયસર નહીં ચેતે તો આ બિમારી વિકરણ સ્વરૂપ ધારણ કરી શકે છે. માટે સમયની માંગ છે કે, આ ઘાતક બિમારીમાંથી મુક્ત થવાનો ઉપાય શોધવોજ પડશે.

એક અપેક્ષાએ આ હકીકત સત્ય છે કે આ ઘાતક બિમારીનો ફેલાવો સમાજમાં પ્રસરી રહ્યો છે. પરંતુ હજુ સ્થિતિ એટલી ગંભીર નથી કે આપણે સમગ્ર દૃષ્ટિ એ તરફ કેન્દ્રીત કરી દઈએ. પણ આ સત્ય સામે અંખ આડા કાન પણ કરી શકાય નહીં. ચિંતાનો વિષય એ છે કે જૈન શ્રાવક, શ્રાવકાચારના પાલનમાં શિથિલ થઈ રહ્યો છે. એટલા માટે આપણું પ્રથમ કર્તવ્ય એ છે કે દરેક શ્રાવકને શ્રાવકાચારથી પરિચિત કરાવવામાં આવે. શ્રાવકાચાર જીવનમાં અપનાવવાની પ્રેરણા આપવામાં આવે.

આ તથયને ધ્યાનમાં લઈને યુવા ફેઝેશને આ વર્ષને શાકાહાર-શ્રાવકાચાર વર્ષના રૂપમાં ઉજવવાનો નિષ્ઠિય કરેલ છે. આ કાર્ય અંગે આવશ્યક એવી તૈયારી ઓ માટે પુરતો સમય મળી જાય એ સંદર્ભે મહાવીર જ્યંતિ ૧૯૮૧ થી ૧૯૮૨ની મહાવીર જ્યંતિ સુધીનો સમય શાકાહાર શ્રાવકાચાર વર્ષ માટે સુનિશ્ચિત કરવામાં આવ્યો છે.

જૈન સમાજે સમાજ કલ્યાણ માટે જે જે કાર્યક્રમ સુનિશ્ચિત કર્યા તેમાં અભિલ ભારતીય જૈન યુવા ફેઝેશન તથા તેની સહયોગી સંસ્થાઓએ પણ તમ-મન-ધનથી સક્રીય સહયોગ આપ્યો છે. શાકાહાર-શ્રાવકાચારના પ્રચાર-પ્રસારમાં પણ યુવા ફેઝેશન પોતાની સંપૂર્ણ શક્તિનો ઉપયોગ કરી કાર્યક્રમને સફળ કરવા માગે છે. આ સક્રીય યુવકોને સંપૂર્ણ રીતે સહકાર આપી તેમનો ઉત્સાહ વધારવાનું દરેક જગ્યાત જૈન શ્રાવકનું નૈતિક કર્તવ્ય છે. આજ સત્કાર્ય લક્ષ્યમાં લઈને પણ તોડરમલ સ્મારક ટ્રસ્ટે પણ દરેક રીતે સહયોગી થવા નિષ્ઠિય કર્યો છે. અન્ય સંસ્થાઓને પણ નમ વિજ્ઞાપિ છે કે તેઓ પણ આ દિશામાં સક્રીય કાર્ય કરે.

શાકાહાર વિષે જ્યારે કોઈ ચર્ચા- પરિચયચર્ચા થાય અને તેના સંદર્ભો કઈ લેખન થાય અથવા પોષરો આદિ પ્રકાશિત કરવામાં આવે તો એમાં શાકભાજ આદિને ગ્રાધાન્ય આપવામાં આવે છે. ખાસ કરીને શાકભાજમાં પણ વિશેષતઃ ગાજર, મૂળા, કંદમૂળ, રોંગાળા, કોબી ઈત્યાદિ અભક્ષ્ય શાકોનું જ નિરૂપણ કરવામાં આવે છે. જ્યારે આ બધી જ વસ્તુઓનો જૈન શ્રાવકાચારમાં સંપૂર્ણ નિષેધ છે તથા અભક્ષ્ય ગણવામાં આવે છે.

આજના જૈન સમાજમાં શાકાહારનો પ્રચાર કરતી વખતે આપણે આ વાતનું વિશેષ ધ્યાન રાખવું પડશે કે, અજાજાતા એમ ન થઈ જાય કે શાકાહારનો પ્રચાર કરતી વખતે અભક્ષ્ય વસ્તુ ખાવાનો પ્રચાર થઈ જાય. આતો ઉંટ કાઢતાં બિલાડું ધૂસી જાય તેવી વાત થશે. અતઃ શાકાહાર પ્રચારમાંજ જૈન દૃષ્ટિએ સંપૂર્ણ સમજણ હોવી જરૂરી છે. શાકાહાર પ્રચારને તેના વ્યાપક દૃષ્ટિકોણથી વિચારવો રહ્યો. ત્યાર પછી જ તેનો પ્રચાર સુવ્યવસ્થિત થઈ શકે. ઘઉં, ચોખા, આદિ અનાજ, કેરી, જામફળ, સફરજન, સંતરા આદિ ફળો અને હુદ્ધી આદિ સાત્ત્વિક ભક્ષ્ય શાક પણ શાકાહારમાં આવે છે. શાકાહારના રૂપમાં આ ફળો, શાકભાજને પ્રદાશિત કરવા જોઈએ.

“ગાજર, મૂળા આદિ શાક છે કે નહીં ?” આ વિવાદ ની મુંજવણમાં પડવું યોગ્ય નથી. આ કારણથી શાકાહારની સાથે શ્રાવકાચાર શર્ષદ જોડવાની આવશ્યકતા જણાઈ છે. ભલે ગાજર મૂળા શાકમાં ગણવાય પરંતુ જૈન શ્રાવકમાટે તે વર્જન છે, કારણ કે તે અભક્ષ્ય છે. માટે તેનો પ્રચાર આપણા માટે અયોગ્ય છે. શ્રાવકાચારને અનુકૂળ શાકાહારનો પ્રચાર જ આપણા માટે ઉત્તમ છે. આજ કારણ છે કે અમે આ વર્ષનું નામ ‘શાકાહાર, શ્રાવકાચાર વર્ષ’ એવું રાખ્યું છે.

બીજુ મહત્વની વાત એ પણ છે કે શાકાહાર શર્ષદમાં માંસાહારનો નિષેધતો થઈ જાય છે પરંતુ, મહિરાપાન નો નિષેધ થતો નથી. મહિરાપાન પણ એક એવું દુર્વ્યસન છે કે જેમાં અનંતા જીવોની ડિસ્સાતો થાય જ છે સાથે સાથે નશાકારક હોવાથી મહિરા (દારુ) વ્યક્તિના વિવેકનો નાશ કરે છે, અને બુદ્ધિમાં ભમ પેદા કરે છે, સ્વાસ્થને નુકશાન કરે છે. અને પરિવારના સુખ શાંતિનો છ્લાસ કરે છે. એટલે માંસાહારની જેમ જ મહિરાપાનનો નિષેધ પણ અતિ આવશ્યક છે.

આજના આધુનિક કહેવાતા સંપ્રત સમાજમાં મહિરાની જેમજ મનને મોહિત કરી જીવનને બરબાદ કરવાવાળા અનેક નશિલા પદાર્થો ભાડિન સ્યુગર ડ્રુસ વિગેરેનું દુષ્ટણ ફૂલ્યુ ફાલ્યુ છે. એ બધા દુર્વ્યસનોથી યુવા સમાજને ઉગારવાની અત્યંત આવશ્યકતા છે. શ્રાવકાચારમાં માંસાહારના નિષેધની સાથે સાથે મહિરાપાનનો નિષેધ પણ હોય છે. આને અનુલક્ષીને જ શાકાહાર સાથે શ્રાવકાચાર શર્ષદ જોડવામાં આવ્યો છે.

આ સિવાય સ્થૂળ રૂપે પાંચ પાપોનો ત્યાગ અને જૈનોનો મૂળ મંત્ર રચિભોજનનો ત્યાગ અને અણગળ પાણીના ત્યાગનો પણ આમાં સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે. આ રીતે આ શાકાહાર શ્રાવકચાર વર્ષ નામ સાર્થક થાય છે.

ઉક્ત સંદર્ભે એક પ્રશ્ન એ પણ ઉદ્ભબે કે શ્રાવકચારમાં શાકાહારનો સમાવેશ તો થઈ જ જ્યાય છે. તો ફક્ત શ્રાવકચાર વર્ષ રાખવામાં શું વાંધો છે?

જવાબ માત્ર એ છે કે વાંધો તો કર્છ જ નથી પરંતુ, શાકાહાર શબ્દ આજે વિચ્ચ વિખ્યાત શબ્દ છે અને શ્રાવકચાર શબ્દથીતો બધા જૈનો પણ પુરુષિતઃ પરિચિત નથી. માટે જ શાકાહાર શબ્દનો સમાવેશ અતિ અનિવાર્ય છે. બીજી વાત એ પણ છે કે અમે સંપુર્ણ સમાજની સાથે કદમ મિલાવી ચાલવા માગીએ હીએ એટલે એમના ઘારા નિશ્ચિત કરેલા શબ્દને એજ રૂપે રાખવો એ યોગ્ય ગણાય.

અમારું પ્રચાર ક્ષેત્ર જૈનેતર સમાજ નથી, મુખ્યત્વે જૈન સમાજ છે. જૈનોનો બહુ સંખ્ય સમુદ્ધાય આજે પણ પુરુષ શાકાહારી છે. પરંતુ તેમાં રચિભોજન ત્યાગ, અણગળ પાણીનો ત્યાગ, કંદમૂળનો ત્યાગ ઈત્યાદિના સંદર્ભે શિથિલતા અવશ્ય પેસી ગઈ છે. એટલે ઉપરોક્ત નિયમોના પાલનની પ્રેરણાને સામેલ કર્યા વગર સંપુર્ણ મહેનત નિરથક જવાની સંભાવના હતી. આ બધા જ કારણોને લીધે અત્યંત ગંભીરતા પુરુષ વિચાર વિમર્શ કરીને જ આ વર્ષ ને શાકાહાર શ્રાવકચાર વર્ષના રૂપમાં જ સંબોધિત કરવાનું યોગ્ય લાગ્યું છે.

જે સમાજ માંસાહારથી એકદમ દુર છે એવા જૈન સમાજ સમક્ષ માંસાહારનો નિરેધ અને શાકાહાર રૂપે બટાઠા, કાંદા, રીંગણા મૂળા, ગાજર આદિ વસ્તુઓ ખાવા નો ઉપદેશ આપવો તે વિસંગત લાગે છે. માંસાહાર નિરેધની સાથોસાથ અભક્ષય પદાર્થો ખાવાનો નિરેધ પણ જરૂરી છે. માત્ર શાકાહાર શબ્દથી અમારો ઉક્ત અભિપ્રાય વ્યક્ત થતો નથી. માટે જ અમે શાકાહારની સાથે શ્રાવકચાર શબ્દનું જોડાણ આવશ્યક સમજાયું છે. આ વાત લક્ષ્યમાં રહે કે અમે શાકાહારના પ્રચારને ગૌણ સ્વરૂપ નથી આપ્યું, શાકાહારતો અભરણાને છે જ, સાથે સાથે શ્રાવકચારનો પણ સમાવેશ કરી લીધો છે. ઘણાનો એ પણ પ્રશ્ન છે કે શુદ્ધ શાકાહારી સમાજ ની સન્મુખ માંસાહારના ત્યાગની ચર્ચા સુસંગત લાગે છે?

આ રીતે પ્રશ્નો ઉપસ્થિત કરનાર વ્યક્તિને અમારું એકનમ નિરેદન છે કે શું શ્રાવકચાર સંદર્ભે આપણા જૈનચાર્યાઓએ મધ્ય, માંસ, મધુના ત્યાગ ની ચર્ચા નથી કરી? "પુરુષાર્થ સિદ્ધ યુપાય" અને 'રલ કરંડ શ્રાવકચાર' જેવા સુપ્રસિદ્ધ શ્રાવકચાર ગ્રંથોમાં પણ વિસ્તૃત રીતે માંસાદિ ભક્ષણના દોષ જણાવ્યા છે અને એમના ત્યાગની પ્રેરણ આપવામાં આવી છે.

લક્ષ્યમાં લેવા યોગ્ય તથ્યતો એ છે કે માંસાદિ ના ત્યાગની ચર્ચા

સમ્પ્રક્રદ્ધશન અને સમ્પ્રક્રષ્ણાની ચર્ચા ઉપરાંત સમ્પ્રક્રાચિત્રના પ્રકરણમાં થઈ છે. અહિંસાવતના સંદર્ભે ચર્ચા કરતા આચાર્ય અમૃતચંદ્ર 'પુરુષાર્થ સિદ્ધયુપાય'માં ઘણાં વિસ્તારથી અનેક યુક્તિ સહિત માંસાહારનો નિરેધ દર્શાવે છે. એમાં કાચુ માંસ, પકડેલું માંસ, સ્વયંમૃત પશુનું માંસ, મારીને પ્રાપ્ત કરેલું માંસ, શાકાહારી પશુનું માંસ, માંસાહારી પશુનું માંસ ઈત્યાદિના સેવનનો વિસ્તારથી નિરેધ કરવામાં આવ્યો છે.

ઉપરોક્ત પ્રકરણ પર પ્રકાશ પાડવા માટે 'પુરુષાર્થ સિદ્ધયુપાય' ના અમુક છંદ મૂળતઃ આ પ્રકારે છે.

"ન વિના પ્રાણિવિધાતાનમાંસ્યોત્યતિરિષ્યતે યસ્માત् ।

માંસ ભજતસ્તસ્માત् પ્રસરત્વનિવારિતા હિંસા ॥ ૬૫ ॥

યદપિ કિલ ભવતિ માંસ સ્વયમેવ મૃતસ્ય મહિષવૃષભાદે: ।

તત્ત્રાપિ ભવતિ હિંસા તદાશ્રિતનિગોતનિર્મથનાત् ॥ ૬૬ ॥

શ્રામાસ્વપિ પક્વાસ્નપિ વિપચ્યમાનાસુ માંસપેશીષુ ।

સાતલ્યેનોત્પાદસ્તાજ્ઞાતીનાં નિગોતાનામ् ॥ ૬૭ ॥

શ્રામાં વા પક્વાં વા ખાદતિ ય: સ્પૃશતિ વ પિશિતપેશીમ् ।

સ નિહિન્તિ સતતનિચિત્ત પિંડ બહુજીવકોटીનામ् ॥ ૬૮ ॥

"પ્રાણીઓનો ધાત કર્ય સિવાય માંસની ઉત્પત્તિ અશક્ય છે. એટલે માંસભક્તી પુરુષ ધ્વારા હિંસા અનિવાર્ય છે. પરંતુ આ સત્ય છે કે સ્વયંમૃત બળદ કે પાડાનું માંસ સહજ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે. એના મૃત શરીરમાં નિરંતર અનંતાનંત જીવોની ઉત્પત્તિ થતી રહે છે. એનું સેવન પણ હિંસા જ છે. જે કાચા પાકા કોઈ પણ પ્રકારના માંસનું સેવન કરે છે તે અનેક જાતિના જીવસમૂહના પિંડનો ધાતક બને છે. "

ઉપરોક્ત કથનનું તાત્પર્ય એતો નથી કે આચાર્ય અમૃતચંદ્ર અને સમંતચંદ્રના વાચકો અને શ્રોતાઓ અમારા વાચકો અને શ્રોતાઓ કરતા અધિક હીન સ્તરના રહ્યા હોય? નિશ્ચિત રૂપે તત્કાલિન સમાજ સંપ્રત સમાજની અપેક્ષાએ અધિક સાત્ત્વિક સદાચારી અને નિરામિષ રહ્યો હશે. તો પણ તેઓએ માંસાહારનો વિસ્તારપુર્વક નિરેધ કર્યો.

વસ્તુતઃ તથ એ છે કે જ્યારે જ્યારે શ્રાવકાચારનું વર્ણન કરવામાં આવે ત્યારે તેમાં માંસ, મદિરા અને મધનો નિરેધ અવશ્ય હશે જ. આપણા પરમ પૂજ્ય આચાર્ય ભગવંતો એ પણ સમય સમય આપણા શ્રાવકાચાર સંબંધી ગ્રંથોમાં આ વિશેનું વિષદ વર્ણન કર્યું છે. આજ કારણથી આજે આપણો જૈન સમાજ શુદ્ધ શાકાહારી છે.

સંપ્રત સમયમાં આ ચર્ચા એટલી જ મહત્ત્વ પૂર્ણ છે જેટલી ભૂતકાળમાં હતી. કારણકે સમાજમાં માંસાહાર અને મધ્યપાન નિરેધનું વાતાવરણ ટકાવી

રાખવું અત્યંત આવશ્યક છે.

ભલે પ્રત્યક્ષ રીતે માંસાહારનો ઉપયોગ આપણા સમાજમાં પ્રચલીત ન હોય તો પણ ઘડા જ ત્રસ જીવોની ઘાત જાણતા અજાણતા આપણા સૌથી થાય છે. એટલે માંસાહાર અને મદાપાનના નિષેધની ચર્ચા આવશ્યકજ નહીં, અનિવાર્ય છે.

જૈન દર્શનની પરિભાષા અનુસાર ત્રસ જીવોના શરીરનું નામજ માંસ છે. બે ઈન્દ્રિયથી લઈ પચેન્દ્રિય સુધીના જીવ ત્રસજીવ કહેવાય છે. માંસની ઉત્પત્તિ ત્રસ જીવોના ઘાતથી તો થાય જ છે. સાથે સાથ માંસમાં નિરંતર અનંતા ત્રસજીવોની ઉત્પત્તિ પણ થયા કરે છે. એટલે માંસ સેવનમાં એક ત્રસ જીવની હિંસાના દોષ સાથે અનંતા ત્રસ જીવોની હિંસાના દોષી પણ થવાય છે. અનેક બિચારીઓનું ઘર માંસાહાર જ છે.

અમુક લોકો કહે છે કે શાકાધારી શક્તિ પ્રાપ્ત કરવી હોય તો માંસાહાર આવશ્યક છે. કેમ કે માંસ શક્તિનો બંડાર છે. શાકાહારી જાવાવાળામાં શક્તિ ક્યાંથી હોય ? એવા અજ્ઞાની લોકોને એ કહેવા માગ્યાએ છીએ કે માંસાહારી લોકો શાકાહારી પ્રાણીઓનું જ માંસ ખાય છે નહીં કે માંસાહારી પશુઓનું. કુતરા અને સિંહનું માંસ કોણ ખાય છે ! કપાય છે તો બિચારી શુદ્ધ શાકાહારી ગાય બકરી જ. જે પ્રાણીઓના માંસને આપણે શક્તિનો બંડાર કહીએ છીએ એમનામાં એ શક્તિ ક્યાંથી આવી ? એ વિચાર આપણે કદી કયો છે. ?

બંધુઓ, શાકાહારી પશુ જેટલા શક્તિશાળી હોય છે એટલા માંસાહારી નથી. શાકાહારી હથી જેટલી શક્તિ બીજા કયા પ્રાણીમાં છે. ? ભલે સિંહ છણ કપટથી હથીને મારી નાખે પરંતુ હથી જેટલી શક્તિ તેનામાં કયારેય ન આવી શકે. હથીનો એકમાત્ર પગ જે સિંહ પર પડી જાય તો એના ભુક્કા બોલી જાય. પણ જે સિંહ હથી પર સવારી કરે તો હથીને કંઈ થવાનું નથી.

શાકાહારી ઘોડાને આજે પણ શક્તિનું પ્રતીક માનવામાં આવે છે. મોટા મશીનોની ક્ષમતાને આજે પણ આપણે હોર્સ પાવર (H.P)થી માપીએ છીએ.

શાકાહારી પશુ સામાજિક પ્રાણી છે. હળીમળીને સમૂહમાં રહે છે. માંસાહારી પ્રાણી ક્યારેય સમૂહમાં રહેતા નથી. એક કુતરાને જોઈને બીજે અવશ્ય ભસે છે. શાકાહારી પશુઓની જેમ જ મનુષ્ય પણ સામાજિક પ્રાણી છે. હળીમળીને જ રહેવાનું છે અને એ રીતે રહેવામાં સમગ્ર માનવ જાતિની ભલાઈ છે. માંસાહારી સિંહોની સંખ્યા ઓછી થતી જાય છે. એમની રક્ષા કરવાના ઉપાયો થઈ રહ્યાં છે. પરંતુ શાકાહારી પશુઓની હજારોની સંખ્યામાં રોજબરોજ કટલો થવા છતાં પણ સમાપ્ત કે ઓછી થતી નથી. શાકાહારીઓમાં અજ્ઞ ગજબની જીવન શક્તિ હોય છે.

મનુષ્યનાં દાંત અને આંતરડાની રચના શાકાહારી પ્રાણીઓ જેવી છે. માંસાહારી પ્રાણીઓ જેવી નહીં, મનુષ્ય સ્વભાવથી જ શાકાહારી છે. સ્વભાવથી જ એની દયાળું પ્રકૃત છે. કદાચ મનુષ્યને મારીને જ એનું માંસ ખાવાનું કહેવામાં આવેતો ૧૦% લોકો પણ માંસાહારી નહીં રહે. જે માંસાહારીઓ છે એમને જો એકવાર કટલખાને લઈ જઈ દેખાડવામાં આવે કે કેટલી નિર્દ્યતાથી પશુઓની કટલ થાય છે અને પશુઓ જે ચિચિપારી પાડે છે. એ દારણા દર્શય જોઈ લીધા પછી માણસ ક્યારેય માંસાહાર કરી શકે નહીં. ટી.વી. પર જો કટલખાનાના દર્શય દેખાડવામાં આવે તો માંસનું વેચાણ અધ્યું પણ ન રહે.

માંસાહારી પશુઓ દિવસ દરમ્યાન આરામ કરે છે અને રાતે ભક્ષય શોધવા શિકાર માટે નિકળે છે. પરંતુ શાકાહારી પશુઓ દિવસે ખાય છે અને રાત્રિ દરમ્યાન આરામ કરે છે. જે શાકાહારી પશુઓ દ્વારા સહજતાથી રાત્રિબોજનનો ત્યાગ થાય છે તો મનુષ્યે રાત્રિબોજન કરવું ક્યાં સુધી ઉચિત છે?

પ્રશ્ન : આજકાલ શાકાહારી પશુ રાતે ખાવા લાગ્યા છે, અમે અનેક ગાયોને રાતે ખાતા જોઈ છે.

ઉત્તર : હા ખાય છે એ ખરું છે. અવશ્ય ખાય છે, અવશ્ય ખાય છે, કારણ કે એમના માલિક મનુષ્યો પણ રાતે ખાય છે ! માનવો એ પશુઓને પણ વિકૃત કરી દીધાં છે. જ્યારે કોઈ પાળેવા પ્રાણીને તમે દિવસ દરમ્યાન ભોજન આપો નહિ, રાતે જ આપો તો બિચારું અભૂધ પ્રાણી શું કરે ? કોઈ વન વિહારી શાકાહારી પશુને રાતે ભોજન કરતાં જોયું હોયતો કહો ?

બંધુઓ ! મનુષ્ય અને શાકાહારી પશુ સ્વભાવથી જ દિવસ દરમ્યાન ભોજન લેવાવાળા છે એટલે જ જૈન ધર્મમાં રાત્રિબોજનના ત્યાગનો ઉપદેશ, સ્વભાવને અનુકૂળ અને પૂર્ણતઃ વૈજ્ઞાનિક છે.

રાત્રિબોજનના ત્યાગના વિરોધમાં એક તર્ક એ પણ કરવામાં આવે છે કે બે ભોજનના સમયમાં જેટલું અંતર જોઈએ તેટલું દિવસ દરમ્યાન રહી નથી શકતું કારણ કે સવારે ૮-૧૦ વાગે ભોજન લીધા પછી સાંજે ૪-૫ વાગે જમીએ તો સમયનું અંતર માત્ર ૪ થી ૬ કલાક જ રહે છે અને સાંજના ભોજન પછી બીજા દિવસે સવાર સુધીમાં લગભગ ૧૬ થી ૧૭ કલાકનું અંતર થઈ જાય છે.

આ તર્કના પ્રત્યુત્તર રૂપે અમે આપને જ પુછીએ

‘તમારી મોટર રાત્રિ દરમ્યાન કેટલું પેટ્રોલ વાપરેછે ?’

‘જરા પણ નહિ’

શા માટે ?

કારણ કે મોટર રાત્રિના ચલાવતા નથી એતો ગેરેજમાં હોય છે ગેરેજમાં

પટેલી મોટરને પેટ્રોલની જરૂર જ નથી"

આતમ બંધુઓ ! આજ સરળ વાત અમે કહેવા માગીએ છીએ કે જ્યારે માણસ ચાલે છે શ્રમ કરે છે તો એને ભોજન જોઈએ. જ્યારે તે આરામ કરે છે ત્યારે તેને એટલા ભોજનની જરૂર પડતી નથી. આપણાને જેમ આરામ જોઈએ છે. તેમ- આપણા શરીરને, અંખોને, અંતરાળને બધાને આરામની જરૂર પડે છે. જો બચાબર આરામ ન મળે તો ક્યાં સુધી એની કાર્યશક્તિ ટકી શકે ? મશીનો ને પણ આરામની જરૂર પડે છે. એટલે રાત્રિભોજન આપણી પ્રકૃતિની વિરુદ્ધ છે. ડાંકટરોનું કહેલું છે સુવાના સમય પહેલા ચાર કલાક વહેલું જમી લેવું. જો આપણે ચારે ૧૦ વાગે જમીએ તો સુઈએ ક્યારે ?

રાત્રિભોજન ત્યાગની જેમ જ પાણી ગાળીને પીવાનું વૈજ્ઞાનિક રીતે યોગ્ય છે. પાણીની શુદ્ધતા વિષે આજે જેટલું ધ્યાન કેન્દ્રીત કરવામાં આવે છે તેનું પહેલા ક્યારેય નહોંનું કરવામાં આવ્યું. માટે આજનો યુગ તો આપણા જૈન સિદ્ધાંતને માટે પૂર્ણ અનુકૂળ છે. સ્વસ્થ જીવન જીવન માટે સ્વસ્થ શુદ્ધ પાણી આવશ્યક છે.

આ રીતે આપણે સ્પષ્ટ કરી શકીએ કે જૈનચાર અને જૈન વિચાર પ્રકૃતિને અનુરૂપ છે અને પુરુષિઃ વૈજ્ઞાનિક છે. જરૂરત માત્ર એટલી જ છે કે આપણે યોગ્ય અને સચોટ રીતે એને લોકો સમક્ષ રજૂઆત કરવી.

આજ કાલ ઈડાને શાકાહાર ગણાવી લોકોના માનસ ને ભાષ કરવામાં આવી રહ્યું છે. આ ખોટા પ્રચારનો શિકાર આપણા જૈન યુવકો પણ થઈ રહ્યાં છે. માટે આપણા સહુનું સામુહિક કર્તવ્ય છે કે આ સંદર્ભે સમાજને જાગૃત કરવો.

શાકાહારનો વનસ્પતિ ધ્વારા ઉત્પાદિત ખાદ્યને જ કહેવામાં આવે છે. વનસ્પત્યાહારને જ આપણે શાકાહારમાં મૂકી શકીએ એ રીતે ઈડા ન તો અનાજ ની જેમ કોઈ ખેતરની પેદાશ છે કે નથી કોઈ શાકભાજુ ફળની જેમ વેલ યા વૃક્ષ પર ઉગતા. ઈડાનો સ્પષ્ટ રીતે તિર્યાં પંચેન્દ્રિય કુકરીનું જ સંતાન છે. આ વાત તો સર્વ વિદ્યિત છે. બે ઈન્દ્રિયથી લઈ પંચેન્દ્રિય સુધીના સર્વ જીવોના શરીરનો અંશ માંસ જ છે માટે ઈડા એ સંપૂર્ણ રીતે માંસાહાર જ છે.

આ સંદર્ભે ઘણી વ્યક્તિઓ કહે છે દુધ પણ ગાય બકરી ના શરીરનું અંશ છે. પરંતુ દુધ અને ઈડામાં જમીન આસમાનનું અંતર છે. દુધ દોહવાથી ગાય બકરીના શરીરને કે જીવને હાની થતી નથી. જ્યારે ઈડાના સેવનથી તો તેનામા રહેલા જીવનો જ સર્વનાશ થઈ જાય છે. ગાય બકરીનું દુધ સમયસર દોહીએ નથી તો અને તકલીફ થાય છે. બાળકને ધરવાવવા વાળી માતા પોતાના બાળકને સમયસર દુધ પીવરાવે છે. જો એમ ન કરે તો માતાને તકલીફ થાય છે. અને તેણીને ધાવણ હથેથી કાઢી લેવું પડે છે.

આ વસુને ધ્યાનમાં લઈ કોઈ કહે કે દુધ દોહવાથી ગાયને ભલે તકલીફ ન થાય. પરંતુ તેના દુધ પર તો વાછરડાનો જ અધિકાર છે ને? આપણો એ કેમ લઈ શકીએ? શું આ ગાય અને વાછરડા સાથે અન્યાય નથી?

હા, એક દૃષ્ટિકોણથી તપાસીએ તો અન્યાયતો થાય છે. પણ આમા એવી કોઈ ભયંકર હિંસા નથી જે માંસાહારમાં થાય છે. ઉંઘાણથી વિચાર કરીએ તો આને અન્યાય કહેવો પણ ઉચ્ચિત નથી. કારણ ગાયનું દુધ લેવાની સાથે આપણો ગાયના ઘાસ ચારાની અને અન્ય પ્રકારની સર્વ સુવિધા સુરક્ષા પુરી પારીએ છીએ. જે ગાય ધ્વારા આપણને દુધ પ્રાપ્ત થાય નહી તો તેના બોજન પાડીની પાલનની વ્યવસ્થા કોણ કરે?

ગાયની વાત બાજુ પર મુકીએ, પણ વાછરડાને તો અન્યાય થાય છે કારણ કે તેનો દુધ પીવાનો અધિકાર છીનવાઈ જાય છે. પણ આ વાત સુસંગત નથી. ગાયને દુધને બદલે પૌષ્ટિક આહાર આપવામાં આવે છે. એનાથી દુધનું ઉત્પાદન વધે છે. વધારાનું દુધ દોહી લેવામાં આવે છે. વાછરડું નાનું હોય ત્યારે તેના ભાગનું દુધ તો તે પા જાય છે. જે આ ગાય જંગલમાં ઘાસચારો ખાતી હોયતો એને ઓહું દુધ આવે છે જ્યારે ગાયને ઘેરે આપણો સારો ખોરાક ખોળ-કપાસીઆ ખવડાવીએ તો તેને શક્તિ વધવાની સાથે દુધનું ઉત્પાદન પણ વધે છે. આ વધારાનું દુધ દોહી લઈ ને જ એનો ઉપયોગ થાય છે. એટલે વાછરડાને અન્યાય થવાની વાતમાં કોઈ વજુદ નથી.

આતો એક આદાન-પ્રદાનની પ્રણાલિકા છે. આમાં અન્યાયને સ્થાન નથી. મનુષ્ય જીતિમાં આ પ્રકારની આદાન-પ્રદાન (બદલા પદ્ધતિ)ની પ્રણાલિકા ચાલી જ આવી છે. બીજી વક્તિ પાસેથી સેવા કરાવી અને તેને મહેનતાણું (પારિશ્રમિક) દ્વય રૂપે આપીએ છીએ. કોઈ બેકાર વક્તિને યોગ્ય મહેનતાણું આપી કરી કરાવે તો તેને પરોપકાર કહેવામાં આવે છે. તેને શોષણ કે અન્યાય એવું કહેતા નથી. ટીક એવી રીતે જ ગાય વાછરડાની સર્વ પ્રકારની સેવા કરીને દુધ પ્રાપ્ત કરવા ને પરસ્પર ઉપકારના સંદર્ભે જોવું જોઈએ. અન્યાય કે શોષણના રૂપમાં નહી. ભારતીય સંસ્કૃતિમાંતો ગાયને માતા જેવું સંન્માન આપવામાં આવેલ છે.

એટલે ઈડાની તુલના દુધની સાથે તદ્દન અસંગતતો છે જ સાથે અજ્ઞાનતાની સૂચક પણ છે. આ વિષે જે કોઈ તક કરે કે દુધ ન દોહવાથી ગાયને તકલીફ થાય અથવા દુધના બદલે ગાયને ઘાસચારો નાખીએ છીએ. એવી જ રીતે મરદીએ ઈડા આપવા કુદરતી છે અને ઈડાને બદલે અમે એવું ભરણ પોષણ (-લાલન પાલન) કરીએ છીએ માટે દુધ અને ઈડા સરખા જ કહેવાય.

આ કથન પણ અયોગ્ય છે. કારણ કે જેમ ઈડા એ કુકરીના સંતાન છે

એમ દૂધ એ કઈ ગાયનું સંતપન નથી. સત્ય હકીકત એ છે કે ઈડા દુધની સમાન નથી પણ વાછરડા સમાન છે. માટે ઈડા ખાવા એ વાછરડું ખાવા બરાબર છે.

આ વિધાને ઘણા કહે છે કે શાકાહારી ઈડામાં બચ્ચાઓનો જન્મ ન થાય. માટે એ દુધની જેમ અજીવ છે. આ વાત તદ્દન તથ્યહીન છે. કેમ કે ઈડું એ મરદીના પ્રજનન અંગનું ઉત્પાદન છે. એટલે અશુદ્ધ તો છે જ. સાથે સાથે ઉત્પન્ન થયા પછી જ એની વૃદ્ધિ થાય છે. સરતું નથી માટે સજીવ જ છે. ભલે પૂર્કૃતા પ્રાપ્ત કરવાની ક્ષમતા એનામાં ન હોય. ઇતાં પણ ઈડાને અજીવ તો કોઈ પણ કારણો કહી શકાય જ નથી.

બીજું ધ્યાનમાં લેવા જેવી વાત એ છે કે જેનું નામ જ ઈડું છે જેનો આકાર અંડાકાર છે. ઈડાના સ્વરૂપે જ છે અને ઈડા તરીકે જ ખાવામાં આવે છે જે કોઈના કહેવાથી એને અજીવ માની લઈએ તો પણ એના સેવનમાં ઈડાનો જ સંકલ્પ હોવાથી માંસાહારનો પુરે પુરો દીઘ લાગે છે.

આપણાં જૈન દર્શનમાંથો તમે મારી કે લોટનું કોઈ પશુ-પ્રાણીનું પુતુણ બનાવીને તેનો વધ કરો તો પણ ભાવથી અપેક્ષાએ નરક નિગોદના ફળ ભાગવામાં આવ્યા છે. તો સાક્ષાત ઈડાનું સેવન કઈ રીતે સંભવ છે?

ઈડા ખાવા વિષે જે સંકોચ અમારા માનસમાં છે તે જો એકવાર અજીવ શાકાહારી ઈડાને નામે આ સંકોચ સમાપ્ત થઈ જાય તો પછી એ કોણ ધ્યાનમાં લે છે કે જે ઈડાનું સેવન તેઓ કરી રહ્યા છે તે સજીવ છે કે અજીવ. સજીવ - અજીવની રજુઆત કરી લોકોની મતિબમ કરવામાં આવે છે. ઈડાને શાકાહારી બનાવી તેનું વેચાણ વધારવાનો ઈડાના વ્યાપારીઓનું મોટું પદ્ધયંત્ર છે. જેનો શિકાર શાકાહારી લોકો બની રહ્યા છે.

એક દૂધ પેસ્ટ કંપનીનું સેલ થોડા વધોમાં વધ્યું નથી. અનેક પ્રયત્નો કરવા ઇતાં ભરપૂર પ્રચાર પ્રસાર કરવા ઇતાં પણ સેલમાં વધારો થયો નથી એટલે જુના સેલ્સ મેનેજરની જગ્યાએ નવા સેલ્સ મેનેજરની નિયુક્તિ કરવામાં આવી. નવા મેનેજરે જોયું કે જે પ્રમાણે સેલ જોઈએ એટલું તો છે જ. એઝો સેલ વધારવા યુક્તિ અજમાવી પેસ્ટનું જે મોટું હતું તેના કરતા મોટું મોટું કરી નાખ્યું. પેસ્ટની ટ્યુબમાં જ ફેરફાર કર્યો જે થોડી પેસ્ટ બહાર આવતી હતી તે વધુ બહાર આવવા લાગી. લોકોને એક પેસ્ટ જે મહીનો ચાલતી હતી તે ૨૦ થી ૨૫ દિવસમાં ખલાસ થવા લાગી. આ પ્રમાણે સેલ્સ મેનેજરની હોંશીયારી કહો કે ચાલતી એઝો પેસ્ટનું સેલ વધારી દીધું.

આજ પ્રકારે જ્યારે ઈડાના વ્યાપારીઓએ જોયું કે, ઈડા માંસાહારીનો ખાવા જ માંડ્યા છે. તો એનું વેચાણ કેમ વધારવું? આના ઉપાય રૂપે તેમણે શાકાહારીઓમાં શાકાહારી ઈડાના અંચળા હેઠળ ધુસીને તેનું વેચાણ શરૂ કરી

દીધું. આ શાશ્વત વેપારીઓ સારી રીતે જાગતા હતા કે, શાકાહારીઓ પોતાના જ્ઞાન-પાન, વ્રત નિયમોના પાલનમાં ઘણાં જ કદર છે એટલે ઈડાનાં લાભ બતાવીને તેમને ભોળવી નહીં શકાય. પરંતુ જે ઈડાને શાકાહાર બતાવી પ્રચાર-પ્રસાર કરવામાં આવે તો જરૂર સફળ થવાય. શાકાહારીઓના ઘરમાં ઈડા આવી જ રીતે ઘુસાડી શકય. બસ આવી જ રીતે તેમજો જેર શોરથી પ્રચાર શરૂ કરી દીધો કે ઈડા બે પ્રકારના છે શાકાહારી અને માંસાહારી.

આ તેમની હોંશીયારી કહો કે ચાલાકી. તેઓ પોતાની ચાલમાં સફળ થયાં લાગે છે. કારણ ઘણાં શાકાહારીઓ આ દુષ્ખચારનો ભોગ બની રહ્યાં છે. હજુ પણ સ્થિતિ એટલી ભયાંકર નથી થઈ કે કંઈ પગલા જ ન લઈ શકાય. જે આપણે હજુ પણ સાવધાન નહીં થઈએ તો થોડા દિવસોમાં એવી જટિલ સમસ્યામાં પહોંચી જઈશું જેનો ઉકેલ શોધવો મુશ્કેલ થઈ જશે.

માટે જ શાકાહારી ઈડાના દુષ્ખચારથી શાકાહારીઓને બચાવવાનું આપણાં સૌનું નૈતિક કર્તવ્ય છે. એમ ન થાય કે નાની બાબતો ને લઈને અમે જગડતા રહીએ અને અમારી ભવિષ્યની પેઢી, અમારા નાના ભૂલકાઓ પુષ્ટિઃ સંસ્કારહીન, તત્ત્વજ્ઞાનહીન અને સદાચારહીન બની જાય. જે આવું પરિણામ આવે તો ઈતિહાસ અને આપણી ભાવિ પેઢી આપણને કદી માફ નહીં કરે.

મધ્ય માંસની સાથે જૈન દર્શનમાં મધુ (મધ)ના ત્યાગનો પણ ઉપદેશ આપવામાં આવ્યો છે. મધ એ મધમાખીનું મળ છે. અને એના વિનાશ દ્વારા જ ઉત્પન્ન થાય છે. એમાં નિરંતર અસંખ્ય જીવની ઉત્પત્તિ થતી રહે છે. માટે એ પણ અભદ્ય છે. ખાવા માટે યોગ્ય નથી.

જૈનાહાર વિજ્ઞાનનો મૂળ આધાર આહિસા છે. સર્વ પ્રથમતો આપણે એવો જ આહાર ગ્રહણ કરવો જોઈએ જે પુષ્ટિઃ આહિસક હોય. જે પુષ્ટિઃ આહિસક આહારથી જીવન સંભવ ન હોય અથવા અમે એનું પાલન કરી ન શકીએ. તો જેમાં ઓછામાં ઓછી હિંસા થાય એવા નિરામિષ આહારનું જીવન-ધોરણ અપનાવવું જોઈએ. આહાર માટે પંચેન્દ્રિય જીવોના ઘાતનો પ્રશ્ન જ ઉપરિષ્ઠત થતો નથી. પ્રત્યેક ત્રસજીવોની હિંસાથી (યેન કેન પ્રકારેણ) દરેક ઉપાયે બચવું જોઈએ. આ દરેક તત્ત્વોને લક્ષમાં રાખીને જ જૈન આહારને સુનિશ્ચિત કરવામાં આવ્યો છે.

સર્વ પ્રથમ તો ઘઉં, ચોખા આદિ અનાજ અને ચાશા આદિ દાળો અને તલ શીંગ આહિના ઉપયોગનો ઉપદેશ આપવામાં આવ્યો છે. કારણ આ પુષ્ટિઃ આહિસક આહાર છે. સ્થાવર જીવોમાં વિશેષકર વનસ્પતિકાયનોજ આહાર માં ઉપયોગ થાય છે. અનાજ કઠીણ દાળો ત્યારે જ ઉત્પન્ન થાય છે જ્યારે તેના છોડવાઓ આયુ પુરુ કરી નાશ પામે છે. જે લીલા કાચા છોડવાઓને તોડવામાં

આવે તો અનાજ પણ પુરી માત્રામાં પાકે નહીં. એટલે એને પુરી પાકીને સુકાવવું જ પડે છે. માટે જ અનાજ દાળ કઠોળ એ સંપૂર્ણ અહિંસક આહાર છે.

જો કે ઘઉં આદિ પુરુતિઃ અજીવ છે તો એ એને વાવવાથી એ ઉગે છે અંકુર ફૂટે છે. પરંતુ ચોખા તો એનાથી પણ શ્રેષ્ઠ છે, કારણ કમોદના છોતરા અલગ થયા પણી જ ચોખા બને છે. એને ચોખા ઉગાડવાથી ઉગે નહીં. આજ કારણથી જન પૂજનમાં ચોખાનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે.

વાવસ્થિત રીતે સાફ કરેલું અનાજ જેમાં જીવ-જંતુ પણ ન હોય એવા ઘઉં ચોખા દાળ વિગેરે સર્વોત્તમ આહાર છે, આમાં સૂકો મેવો સુકા ફળોનો પણ સમાવેશ થાય છે. પછી પાકેલા ફળો અને સ્વયં નીચે પડેલા ફળોનો સમાવેશ થાય છે. કારણ કે એના ઉપયોગથી કોઈ પણ જીવજંતુને કશી જ પીડા થતી નથી. અહીં એક પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થાય છે. કે ફળો તો ઘઉં ચોખા વિગેરની જેમ જ નિરાપદ છે છતાં એનો કમ બીજો કેમ? પ્રત્યુત્તર એ કે પાકેલા ફળો રસપૂર્ણ હોવાથી ભીના હોય છે. એટલા માટે ત્રસ-જીવોની ઉત્પત્તિની શીધ સંભાવના હોય છે. આ જ કારણથી એને ઘઉંની જેમ યોગ્ય આહાર તરીકે સ્વીકારવામાં આવતાં નથી. પછીનો કમાંક શાકભાજનો આવે છે. કારણ શાકભાજનો નિશ્ચિત રૂપે જ લીલોતરી હોય છે, એને સચિત અવસ્થામાં જ છોડ, વેલામાંથી ચૂંટવામાં આવે છે. અને એને તોડવાથી છોડ વેલાઓને પિડા થવાની એ વાત ચોક્કસ છે.

જાડ છોડવાઓના મૂળ જેને કંદમૂળ કહેવામાં આવે છે, એનો આહાર તરીકે ખાવામાં સંપૂર્ણ નિષેધ છે. કારણ, જડ મૂળ સમાપ્ત થઈ જવાથી છોડવાઓનો સંપૂર્ણ નાશ થાય છે, કંદમૂળ સાધારણ વનસ્પતિ હોવાથી એમાં અનંત જીવ રહે છે. આ કારણથી પણ એના ઉપયોગ નો નિષેધ છે.

જૈનાચારમાં શ્રાવકાચારના સંદર્ભે પાંચ પ્રકારના અભક્ષય બતાવવામાં આવ્યા છે. (૧) ત્રસધાત મૂલક (૨) બહુધાત મૂલક (૩) નશાકારક (૪) અનુપસેવ્ય અને (૫) અનિષ્ટ જેમાં ત્રસજીવોની ધાત થાય છે એવા માંસાદિ ત્રસધાત મૂલક છે. જેમાં અસંખ્ય સ્થાવર જીવોનો ધાત થાય છે એવા કંદમૂળ, જમીકંદ આદિ બહુધાત મૂલક અભક્ષય છે. જે નશો ઉત્પન્ન કરે છે એવા મધ્ય (માટિરા) નશીલી દઢાઓ (દ્રગ, બ્લાઉનસ્યુગર) વિગેરે અભક્ષય છે. જેનું સેવન લોકિંદા હોય, જે સજજન વ્યક્તિઓને સેવવા યોગ્ય ન હોય એવી લાળ, મળ, મુત્રાદિ અનુપસેવ્ય અભક્ષય છે. જે સ્વાસ્થ્યને માટે હાનિકારક હોય એ અનિષ્ટ અભક્ષય છે જેવી રીતે ડાયાબીટીશ (મધુમેહ)ના દર્દીઓ માટે સાકાર વિગેરે ગણ્યા પદાર્થો.

ઉપરોક્ત અભક્ષયના વગાકારણથી જૈન આહારની વાસ્તવિકતા સ્પષ્ટ થાય છે. સાથોસાથ એ પણ સ્પષ્ટ થાય છે કે જૈન આહાર અહિંસા મૂલક છે.

અહીં એક પ્રશ્ન એ ઉપસ્થિત થાય છે કે અનિષ્ટ અભક્ષયમાં હિંસા-અહિંસાનો શું સંબંધ છે, કેમ કે મધુમેહવાળા દર્દને તો જેમાં જરાપણ હિંસા ન હોય તેવા ગણ્યા પદાર્થોની બંધી હોય છે એવા મીઠા પદાર્થ પણ અભક્ષય હોય છે.

જીવાબ એ છે જે પદાર્થો સ્વાસ્થ્ય માટે હાનિકારક હોય એ પદાર્થોનું સેવન તીવ્રરાગ વિના સંભવ નથી. આ તથ્યતો સર્વ વિદ્ધિત છે. જૈન દર્શનમાં રાગ ભાવને જ ભાવ હિંસા કહી છે- એટલે અનિષ્ટ નામક, અભક્ષયમાં દ્રવ્ય હિંસા ભલે ન હોય પણ ભાવહિંસાતો છે જ એક દૃષ્ટિએ દ્રવ્ય હિંસા પણ છે જ કારણ કે એમાં ભલે બીજાના દ્રવ્ય પ્રાણોની હિંસા ન થાય પરંતુ તંદુરસ્તીને હાનીકારક હોવાથી સ્વના દ્રવ્ય પ્રાણોની હિંસા જરૂર થાય છે.

શાકાહારના પ્રચાર પ્રસારના સંદર્ભે એક વાત વિચારણીય છે. શાકાહાર પક્ષે પ્રચાર કરતી વખતે અમૂક વ્યક્તિઓ માત્ર એજ રજુઆત કરે છે કે શાકાહાર સ્વાસ્થ્યને અનુકૂળ છે. જ્યારે માંસાહાર અનેક બિમારીઓનું ઘર છે અને શાકાહારની અપેક્ષાએ ઘણો મોંઘો છે. પરંતુ તેઓ એ વાતની ઉપેક્ષા સેવે છે કે માંસાહાર અપવિત્ર છે, અનૈતિક છે, હિંસક છે. અને અનંત દુઃખોનું કારણ છે. આવી જ રીતે અન્ય વર્ગ માંસાહારની અપવિત્રતા અને અનૈતિકતાનો પ્રચાર જરૂર કરે છે પરંતુ તેનાથી થતી લૌકિક હાનિઓ (નુકશાન) વિષે પ્રકાશ નથી પડતા.

માનવ સમાજમાં દરેક પ્રકારના લોકો વસે છે. થોડા લોકોનો ધર્મભીડું અને અહિંસક વૃત્તિના હોય છે જેઓ અપવિત્ર અને હિંસાથી ઉત્પન્ન પદાર્થોને ભાવનાના સ્તરે જ અસ્વીકાર કરી દે છે. આવી વૃત્તિવાળા લોકો તેનાથી થતી લૌકિક લાભ-હાનિની ગઢમથલમાં પડતા નથી. પરંતુ અમુક વર્ગ એવો છે કે જેનો દૃષ્ટિકોણ ભૌતિક હોય છે. દરેક વાતને લૌકિક અને આર્થિક લાભાલાભથી મૂલ્યે છે અને એના જ આધારે નિર્ણયો લે છે, આવા વર્ગને જ્યાં સુધી સ્વાસ્થ્ય સંબંધી લાભ-હાની અને આર્થિક નક્ષે-નુકશાન ન બતાવીએ ત્યાં સુધી તેઓ કોઈ પણ નિર્ણય લઈ શકતા નથી.

જ્યારે આપણે આવા બહુજન સમુદ્દ્ર સમાજમાં શાકાહારનો પ્રચાર કરવો હોય તો સમતોલપણું જાળવી ને બન્ને દૃષ્ટિએ પ્રચાર પ્રસાર કરવો પડશે. માંસાહાર દ્વારા આર્થિક અને સ્વાસ્થ્ય સંબંધી થતી નુકશાની અને તેના ત્યાગ દ્વારા થતા દરેક પ્રકારના લાભોનું વિવરણ આપવું અનિવાર્ય છે. એટલી જ અનિવાર્યતા નૈતિકતા અને અહિંસાના આધારે ભાવનાત્મક સ્તરે માંસાહાર પ્રતિ અરૂપી કરાવવાની પણ છે. બન્ને પક્ષે કરેલા પ્રચાર પ્રસારથી ધારી સફળતા અવશ્ય મળી શકે.

શાકાહાર અને શ્રાવકાચારના સ્વરૂપ, ઉપયોગિતા અને આવશ્યકતા પર વિચાર કરવા ઉપરાંત હવે એ પરિસ્થિતિ નો પણ વિચાર અપેક્ષિત છે કે જેના કારણે માંસાહારને પ્રોત્સાહન મળી રહ્યું છે. અને શાકાહાર શ્રાવકાચારની નિરંતર હાનિ થઈ રહી છે. એ ઉપાયો ઉપર પણ ધ્યાન કેન્દ્રીત કરવું જરૂરી છે જે શાકાહાર અને શ્રાવકાચારના પ્રચાર પ્રસારનો માર્ગ પ્રશસ્ત કરતા હોય.

આજે બજારોમાંથી તૈયાર સામગ્રી લાવીને ખાવા પીવાની પ્રવૃત્તિ નિરંતર વધી રહી છે. મહિલાઓ ઘર બહારના કોત્રમાં આવી જવાથી આ પ્રવૃત્તિઓને વધુ પ્રોત્સાહન મળ્યું છે. હવે કોઈ ઘરના રસોડે ભોજન બનાવી જમવા માગતું નથી, બધા તૈયાર ભોજન માટે હોટલો કે બજારો ભણી દોડે છે. આજે ન કેવંળ કંઈક કે ફરસાશની દુકાનો તરફ અથવા હોટલો અને ભોજનાલયો તરફ લોકો દીક્કતા થઈ ગયા છે પરંતુ હવે તો ભોજય સામગ્રી (કૂડ પ્રોસેસાઇંગ) ના મોટા પાયે ઉઘોગો સ્થપાઈ ચૂક્યા છે. આ બધું પચ્ચિમાંનું અનુકરણ છે.

આ પ્રકારની બજાર વસ્તુઓના સેવનથી ઝાંયે-અજાંયે મધ્ય-માંસનું સેવન થતું રહે છે. આવી જ રીતે બજારોમાં તૈયાર સૌંદર્ય પ્રસાધનોમાં પણ એવા પદાર્થોની સામેલ હોય છે જેના ઉત્પાદનમાં હિંસા તો થાય જ છે, તે પણ ફૂરતાથી.

જે લોકો પૂર્ણિત: શાકાહારી છે, અહિંસક છે, અહિંસક અને શાકાહારી જ રહેવા માગે છે તેઓ પણ જાણે અજાંયે એ વસ્તુઓને ખાતા-પીતા રહે છે. એવા સૌંદર્ય પ્રસાધનોનો ઉપયોગ કરે છે જેમાં હિંસક અને અપવિત્ર વસ્તુઓનું સમિશ્રાણ હોય છે. મધ્ય, (મારિયા) માંસ મધનો યેન કેન પ્રકારે ઉપયોગ થતો જ હોય છે. આવી રીતે અજાંયાતા તેઓ માંસાહારમાં સહભાગી થઈ જાય છે.

જે શાકાહારી સમાજને આ પ્રકારના માંસાહાર મધ્યપાન અને હિંસક સૌંદર્ય પ્રસાધનોના ઉપયોગથી બચાવવો હોય તો આપણે બજારોમાં એવા ઉત્પાદન ઉપલબ્ધ કરાવવા જોશે જેમાં માંસ, ચબ્બા ઈંડાનો ઉપયોગ ન થયો હોય. જે અહિંસક હોય જેની બનાવતમાં કોઈપણ જાતની હિંસા ન થઈ હોય. સાથે જેમાં મધ્ય અને મધનો ઉપયોગ ન થયો હોય. કારણ કે હવે બજારોમાં ઉપલબ્ધ ખાદ્ય સામગ્રી અને સૌંદર્ય પ્રસાધનોનાં ઉપયોગ ને આપણે રોકી શકીએ તેમ નથી. માટે ઉપરોક્ત સાવચેતીના પગલા લેવા જરૂરી છે. જે આપણે હિંસક પદાર્થોની સામે અહિંસક પદાર્થો એ જ કિમતે ગુણવત્તાનું ધોરણ જાળવીને અથવા ઓછી કિમતે બજારમાં ઉપલબ્ધ કરાવી શકીએ તો ધારેલી સફળતા અવશ્ય મળી શકે.

આવા કલ્યાણશક્તારી કાર્ય માટે મોટા ઉઘોગપતિઓઓ આગળ આવવું જોઈશે. આ લડાઈનો સામનો અનેક મોરચે કરવો પડશે. ઉઘોગપતિ અહિંસક ખાદ્ય સામગ્રી અને સૌંદર્ય પ્રસાધનો તૈયાર કરે, સાધુ-સંતો અને પ્રભાવશાળી

ચિંતકો, સર્જકો, વકતાઓ અને વિધ્વાનો આ માટે સમાજના માનસનું ઘડતર કરે. તલીબો અને ચિહ્નિત્સકો પણ એ સાખીત કરી બતાવે કે સ્વાસ્થ્યને માટે શાકાહાર જ શ્રેષ્ઠ આહાર છે. જેટલો પ્રભાવ એક ચિહ્નિત્સક (ડૉક્ટર) પારી શકે એટલો કોઈ સાધુ, સંત, પ્રવક્તા કે વિદ્વાન તો ન જ પારી શકે. કારણ કે લોકોને જીવન અને અને સ્વાસ્થ્યની જેટલી ચિંતા છે તેટલી ચિંતા ધર્મ કર્મની નથી, નેતિકતાની પણ નથી.

અનુસંધાન કરતિઓનું એ પણ કર્તવ્ય છે કે ભોજન સામગ્રીની એક એવી ફોર્મ્યુલા તૈયાર કરે કે જેમાં ખર્ચ ઓછો હોય અને સ્વાસ્થ્યને અનુકૂળ વિટામીન આદિ તત્ત્વોનો પણ એમાં સમાવેશ થઈ જાય આવી ફોર્મ્યુલાના આધારે ઉધોગપતિ ખાદ્ય સામગ્રી તૈયાર કરે, સાધુ સંત જન માનસ તૈયાર કરે અને વિદ્વાનો સાહિત્ય તૈયાર કરે તથા કાર્યકર્તાઓ તેને જન જનમાં પહોંચાડે આવી મજબુત સંકળ તૈયાર થાય તોજ કંઈક અંશે સફળતા જરૂર પ્રાપ્ત થાય.

આ ભગીરથ કાર્ય કોઈ એકલ દોકલ વ્યક્તિથી પાર પડી શકે નહિ. આ તો સમગ્ર સમાજનું કાર્ય છે. પ્રસન્નતા એ છે કે સંપુર્ણ સમાજે આ કાર્ય ને પોતાના હાથમાં લીધું છે. કહેવાય છે ને કે જાઝ હાથ રણિયામણા ! આ કાર્યને માટે એક વર્ષનો સમય સુનિશ્ચિત કરવામાં આવ્યો છે પરંતુ આ સમય ઘણો અલ્ય છે આ મહાન કાર્ય પાર પાડવા માટે તન-મન-ધનથી જીવન અર્પણ કરવામાં આવે ત્યારે જ ધાર્યું કાર્ય સફળ થઈ શકશે.

થોડા સમારંભો કે થોડા ભાષણોથી પોતાનું કર્તવ્ય પૂર્ણ થયું એ માનવું વ્યાજબી નથી. આશા છે કે સમાજના આગેવાનો આ કાર્યની ગંભીરતા સમજ અને અનુલક્ષીને હિંદુકાલીન યોજનાઓ બનાવે.

આ સંદર્ભે સમાજ 'શું કરશે અને શું કરી શકશે' ? એતો ભવિષ્ય જ કહેશે. પણ આપણું વ્યક્તિગત નેતિક કર્તવ્ય એ છે કે આપણે સ્વયં પૂર્ણિત: શુદ્ધ શાકાહારી બનીએ, આપણા પરિવારને શાકાહારી બનાવીએ અને જે કોઈ વ્યક્તિ આપણા સંપર્કમાં આવે તેને શાકાહારી બનાવવાનો વિનિમ્ય પ્રયાસ કરીએ.

એ વાત સર્વવિદિત છે કે શુદ્ધ સાત્ત્વિક સદાચારી જીવન સિવાય સુખ શાંતિ મળવાતો દૂર રહ્યાં પરંતુ સુખ શાંતિ મેળવવાનો ઉપાય સુજવાની પાત્રતા પણ આવતી નથી. એટલે જે વ્યક્તિ આત્મિક શાંતિ પ્રાપ્ત કરવા માગે છે., આધ્યાત્મિક શાંતિ મેળવવા માગે છે, સમ્યક્ જ્ઞાન દર્શન ચારિઅની પ્રાપ્તિ કરવાની જંખના સેવે છે, આત્માનુભૂતિની પ્રાપ્તિ કરવી છે એમણે આ તરફ પુરેપુરું લક્ષ આપવું જોઈશે. એમનું જીવન શુદ્ધ સાત્ત્વિક હોવું જોઈએ સદાચારી વ્યક્તિ તથા તેમનું વર્તુળ પણ શુદ્ધ સદાચારી એવં સાત્ત્વિક હોવું જોઈએ. આતો જુદાની કિયા છે એમ કહીને ઉપેક્ષા કરવી ઉચિત નથી.